

NEVJENČANI BRAK

MAGDALENA MIJAKOVIĆ

32100 Vinkovci
Matije Gupca 79

UDK: 392.3/.6(497.5-3 Lika)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 08. 06. 1999.
Prihvaćeno: 26. 07. 1999.

Nakon temeljite kritike izvora i pokušaja preciznijeg određivanja pojma nevjenčani brak, autorica tu pojavu promatra i u suodnosu sa srodnim temama: pokusni brak i neredovni načini sklapanja braka. Nevjenčani brak je karakterističan za veći dio Like. Nedovoljno precizni i jasni podaci, te različitost u pojedinostima, otežavaju njihovu precizniju kategorizaciju kao i pravilno određivanje pojma nevjenčani brak. Podrobnija analiza podataka ipak omogućuje da se barem dijelom rasvijetle problemi vezani uz tu temu i postavlja niz novih pitanja, koja će se u budućim istraživanjima morati uzimati u obzir.

Ključne riječi: nevjenčani brak / Lika

UVOD

Smatram da je bilo prilično hrabro upustiti se u istraživanje nevjenčanog braka - specifičnog oblika bračne zajednice kada djevojka i mladić započinju zajednički život bez zakonskog vjenčanja u crkvi ili kasnije i u općini. No, na to nas je potaklo naše terensko istraživanje na području Pazarišta 1996. i Gacke doline 1997. godine, gdje smo zabilježili neke vrlo zanimljive podatke vezane uz temu nevjenčanog braka. To nam je bio poticaj da potražimo njihove potvrde u dostupnoj literaturi i izvorima za ukupno područje Like te da nakon izvršene analize i usporedbe dođemo do novih spoznaja i zaključaka o tom specifičnom načinu sklapanja braka.

Nakon traženja podataka u tiskanim izvorima, rukopisnoj i drugoj dostupnoj građi, zaključila sam da je put do tih spoznaja vrlo težak. Naime, podaci o nevjenčanom braku vrlo su šturi i neprecizni, te su stoga većinom i nejasni. Na temelju tako oskudnih podataka upitna je mogućnost donošenja pravilnih zaključaka.

Slijedom tih, katkad ipak nešto preciznijih podataka, pokušat ću barem sistematizirati dosad prikupljenu građu i postaviti temeljna pitanja prema kojima bi se buduća istraživanja nevjenčanog braka na području Like, ali i šire, morala usmjeriti.

Na početku bih željela dati detaljniji osvrt na nedostatke koje sam primijetila u pojedinim izvorima i literaturi.

Jedini objavljeni rad s temom nevjenčanog braka je knjiga Zorice Rajković *Tradicijski oblici nevjenčanog braka kod Hrvata i Srba u svjetlu pojma "pokusni brak"*,

1975. Poneki podatak mogla sam izvući i iz sljedećih objavljenih radova: Bogišić, 1874; Japundžić, 1935; Žagar, 1940; Japunčić, 1998, ali to su bili tek pojedinačni primjeri uklopljeni u općeniti opis svadbenih običaja.

Ostali se podaci mogu naći još samo u neobjavljenoj građi, koja mi je pružila puno više podataka, ali, kako sam već naglasila, uglavnom nepotpunih i nejasnih. Među tim izvorima su sljedeći:

Seminarski radovi studenata etnologije, koji su istraživali svadbene običaje na području Like, a u kojima je problem kako interpretirati pojedine rečenice. Uglavnom nije jasno što je zapisivač imao na umu kad je formulirao svoj zapis, a pogotovo je teško ustanoviti na što su točno kazivači mislili kad im se postavilo određeno pitanje i je li ono bilo jasno postavljeno. Iz njihovih je odgovora često vidljivo razilaženje u interpretaciji.

Zbog svega toga bilo mi je teško uzeti neke na prvi pogled zanimljive podatke kao pouzdane, pogotovo jer sam ih morala reinterpreirati, odnosno *pogađati* što bi oni trebali značiti, još jednom proanalizirati postavljeno pitanje, te kontekst u kojem je ono postavljeno. A svi su ti zanimljivi podaci uglavnom dani samo u jednoj šturoj rečenici. Navodim konkretan primjer seminarskog rada V. Pascuttini (okolica Josipdola i Ogulina). Pišući o otmici ona na kraju navodi da se *pomirenje između obitelji najčešće događa ili ubrzo ili poslije rođenja djeteta. Ima slučajeva da se nakon pomirenja izvrši svadba. Svadba je nekad bila reducirana, nekad normalna, a nekad baš velika* (Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Kako interpretirati rečenicu *Ima slučajeva...* ? Znači li to da samo rijetko dođe do svadbe? Ako je tako, onda je logično zaključiti da u većini slučajeva nije bilo svadbe, a to opet znači da je par živio (cijeli život) nevjenčano. Ovaj podatak može se protumačiti i tako da se nekad održala svadba, ali je i zakonskog vjenčanja (u crkvi) uvijek bilo, što bi možda i bilo logičnije, jer znamo da je nakon otmice svadba u većini slučajeva reducirana. Ali taj podatak jednostavno nije moguće pouzdano *izvući* iz ove rečenice.

U istom radu se navodi: *Nevjenčani brak u selu se nije odobravao. Danas ih ima više, ali ih se niti danas ne odobrava*. Studentica ne precizira što se podrazumijeva pod *nevjenčanim brakom*, a vjerojatno nije ni tražila objašnjenje kazivača.

Nepotpuni podaci u seminarskim radovima u neku ruku su i opravdani i razumljivi, jer su to tek početnički radovi studenata etnologije.

U **Upitnicama Etnološkog atlasa Centra za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu** također ima brojnih nedostataka.

Zapisivači su se strogo ograničavali na pitanja postavljena u Upitnici, što je vidljivo u odgovorima koje su zapisali. Zadovoljili su se principom *pitanje - odgovor*, nisu pokušali podrobnije ispitati pojavu, pogotovo ako je odgovor bio nejasan. Ili zanimljiv.

Tema 119. Neredovni načini sklapanja braka:

Ne mogu se oteti dojmu da pitanja u Upitnici malo previše sugeriraju i navode kazivače na određeni odgovor. Posebno je teško (i zapisivaču, a još više kazivaču) razlučiti određene termine i točno ih povezati s pojavom na koju se misli. Npr. termini *dogovorna* i *prividna* otmica često su prema mišljenju kazivača jedno te isto, a Upitnica ih razdvaja (dogovorna - s djevočinim pristankom, a protiv volje njenih roditelja; prividna - pristaju i djevojka i roditelji). Prividna otmica zapravo uopće nije *otmica*, nego *dogovorno odvođenje* jer se cijela obitelj slaže i ne protivi se tom braku - kako potvrđuje većina kazivača. Tako bi se mogla nazvati samo kad se pri otmici *glumi* da je djevojka silom odvedena.¹

U pravilu kazivači imaju svoj narodni naziv i zapravo je na zapisivaču da pravilno ispita temu i razluči što kazivači podrazumijevaju pod tim nazivom.

Nailazila sam i na neke kontradiktorne podatke. Tako se, primjerice, u Ivčević Kosi (UEA 4) navodi: *U ovom selu nije bilo otmica* kao općeniti odgovor na pitanje jesu li postojali (svi tipovi) otmica. Odmah nakon toga dolazi, međutim, pitanje kakav je narodni naziv za otmicu i odgovor je *Oteti djevojku!* A otmice navodno nema! Ovaj odgovor mogao bi se opravdati jedino time da otmice nije bilo u njihovu selu, ali oni to poznaju po pričama za druga sela ili, što je vrlo vjerojatno, time da kazivači nerado govore o ovoj temi, pa su na riječ *otmica* odmah reagirali negirajući ju kao nešto nepoželjno, sramotno i protiv zakona.

Pitanja u okviru teme br. 119 tiču se pojave nevjenčanog braka u okviru neredovnih načina sklapanja braka, dakle, ne kao posebne institucije bračnog života.

Na nevjenčani brak izvan tih okvira trebala bi uputiti pitanja br. 16 i 17 u okviru teme br. 117. **Odakle i kako se bira bračni drug:** 16. *Ima li nezakonskih (nevjenčanih) brakova? Kako selo gleda na to, naziva li takvu ženu po imenu njezina nevjenčanog muža ili njezina oca? Imaju li djeca prezime očevo ili majčino?* 17. *Biva li (često?) da djevojka prije vjenčanja odlazi živjeti u kuću budućega muža da bi se vidjelo kakva će biti žena? Kako se tome kaže (udala se, pošla od kuće ili?)? Biva li to tek pošto je isprošena (poslije jabuke) ili prije prošnje i zaruka? U tom slučaju: a) Kako dugo ostaje u kući momkovo? Živi li s njim kao žena ili samo vrši poljske i kućanske poslove? b) Ako su momak i njegovi ukućani s njome zadovoljni, ostaje li i dalje u kući ili se do svadbe vraća svojim roditeljima? Poslije koliko vremena se mora obaviti svadba? c) Vršiti li se vjenčanje i svadba kao obično? Ima li neki poseban dan u godini (koji?) kad se takvi brakovi ozakonjuju? d) Ako momkova kuća vrati djevojku roditeljima jer nije njome zadovoljna, dobiva li ona kakvu odštetu (najam ili?)? Može li se takva djevojka bez teškoće udati u drugu kuću? e) Ako djevojka u takvom pokusnom braku ostane s djetetom, mora li se tada momak njome oženiti?*

¹ Ovako koncipirana pitanja odraz su krive uporabe stručnih termina i u literaturi, kad je riječ o ovoj temi. Izraz *otmica* primjereno je koristiti samo kad se pritom primjenjuje sila nad djevojkom (i njezinom voljom), no uglavnom se taj izraz koristi uz odgovarajuće atribute (dogovorna, sporazumna, prividna...) za sve oblike neredovnih načina sklapanja braka. Kada je doista riječ o otmici, njezin nasilni karakter obično se ističe izrazom *prava otmica*.

Na pitanje pod rednim brojem 16, i da su htjeli, kazivači nisu mogli opširno i pravilno odgovoriti. Smatram da nije dovoljno pitati *Ima li nezakonskih (nevjenčanih) brakova?*, već je potrebno uz to i zahtijevati od kazivača da objasne što oni podrazumijevaju pod *nevjenčanim brakom*, da bar pokušaju definirati trenutak sklapanja takva braka, trajanje i način života u njemu, vjenčaju li se i kada momak i djevojka (muž i žena) zakonski (samo u općini ili i u crkvi), je li svadba reducirana, održi li se kao i obično i najvažnije - smatraju li da je život u nevjenčanom braku zapravo pravi brak, te smatraju li samu svadbu bez vjenčanja tradicijsko-pravnim činom, koji označava početak zajedničkog života dvoje mladih i jednako pravovaljanim kao što je i čin zakonskog vjenčanja u crkvi i (ili) općini.

Sva su ta pitanja (osim posljednjeg) dijelom obuhvaćena pitanjem br. 17, ali se ona odnose na pokusni brak i odgovori na njih prilično su jasni i doista se odnose na pokusni brak (a ne, kao npr. u seminarskim radovima, na nevjenčani brak ili na razdoblje zajedničkog života dvoje mladih nakon otmice ili dogovornog odvođenja djevojke).

Pojedini podaci iz Upitnica potvrđuju postojanje institucije pokusnog braka (što nije npr. uspjela pronaći Z. Rajković u svom terenskom istraživanju) i njih ću navesti kad budem govorila o ovom obliku braka.

U rukopisnoj građi *Instituta za etnologiju i folkloristiku* i u jedinom rukopisu iz Like u *Odboru za narodni život i običaje HAZU* (Kompolje) ima vrlo malo podataka o neredovnim načinima sklapanja braka. Međutim, našlo se nekoliko zanimljivih, čak jedinstvenih podataka. Npr. u D. Lapcu (Bonifačić Rožin, IEF rkp 327) navedena je zanimljiva *priča* o ulozi *vukova* kad se mlada dovodi u momkovu kuću nakon *krađe*, o čemu će kasnije biti riječi.

Svi podaci koje sam prikupila osvrćući se na literaturu, izvore i ostalu građu puni su kontradiktornih podataka i sve se čini relativno, jer su mogućnosti interpretiranja brojne. Koja je od tih mogućnosti ispravna?

Iznošenje takvih podataka sigurno neće dovesti do konačnog zaključka, nego će se eventualno iskristalizirati više pitanja poticajnih za daljnja, preciznija istraživanja teme nevjenčanog braka i njemu srodnih pojava.

ŠTO JE ZAPRAVO NEVJENČANI BRAK?

Nevjenčani brak možemo definirati kao specifičan oblik bračne zajednice kada djevojka i mladić započinju zajednički život bez zakonskog vjenčanja u crkvi i/ili kasnije u općini.

Ako definiciju pokušamo precizirati tako da nevjenčanim brakom označimo samo one brakove koji ostaju trajno nevjenčani, što znači da do legitimnog sklapanja braka nikad niti ne dođe, onda se odmah suočavamo s prvim problemom:

1) Je li nevjenčani brak samo onaj u kojem se kroz dulje vrijeme (ili trajno) živi u izvanbračnoj zajednici - takav oblik nevjenčanog braka nazvala sam *trajno nevjenčanim brakom* ili

2) je to brak *sklopljen* nakon dogovornog odvođenja djevojke jer roditelji nisu odobravali ljubav svoje djece, a kad bi se obitelji pomirile, došlo bi, većinom nakon kratkog vremena, do formalnog sklapanja braka - ovaj brak sam nazvala *privremeno nevjenčanim brakom*.

Budući da smo u našem terenskom istraživanju na području Pazarišta i Gacke doline pronašle neke nove i zanimljive pojedinosti vezane prvenstveno uz trajni nevjenčani brak, smatrale smo da nam one daju za pravo uvesti ova dva termina koja su nam bar donekle olakšala snalaženje u mnoštvu mogućih i ne dovoljno precizno definiranih tipova nevjenčanog braka koje smo kasnije pokušale *izvući* iz svih dosad poznatih oblika i prema tome ih pravilno klasificirati (Friščić et al., 1999:191-192).

No, na prvi pogled jasno i razumljivo razgraničavanje ovih dvaju osnovnih *tipova* nevjenčanog braka, dubljim poniranjem u istraživanje ove teme (unatoč oskudnim i nepotpunim podacima) otvara niz drugih pitanja.

Najprije smatram potrebnim naglasiti da je istraživanje nevjenčanog braka nemoguće bez zadiranja u druge dvije srodne teme, a to su pokusni brak i neredovni načini sklapanja braka (sve vrste *otmica*, odnosno različitih načina sporazumnog odvođenja djevojke), te sam, konzultirajući literaturu, izvore i dostupnu građu, obratila pozornost i na ove dvije teme.

Početni uvid i smjernice pružio mi je dosad jedini objavljeni rad o ovoj temi, spomenuta knjiga autorice Zorice Rajković, no kako i sam naslov ove studije sugerira, autorica se uglavnom bavi institucijom pokusnog braka. Budući da u literaturi pronalazi potvrde ovoj pojavi, pokušava ih pronaći i u vlastitom terenskom istraživanju.

Autorica polazi od definicije *pravog* pokusnog braka koji mora, i to u određenom pokusnom razdoblju (vremenu trajanja pokusnog braka) ispuniti tri osnovne funkcije da bi zaista bio pokusni. Te *funkcije* su sljedeće:

- 1) Ispitivanje udavačine sposobnosti rađanja
- 2) Ispitivanje radnih sposobnosti udavače
- 3) Ispitivanje podesnosti bračnih partnera (međusobno ili ispitivanje podesnosti udavače od strane ženikove obitelji) (Rajković, 1975:67).

Osim navedenih funkcija druge dvije karakteristike pokusnog braka su *privremenost* i *nelegitimnost* (Rajković, 1975:67). To znači da do zakonskog čina sklapanja braka dolazi nakon pokusnog razdoblja ako je ono dalo pozitivan rezultat (prema funkciji 1) - ako je djevojka zatrudnjela, rodila (muško) dijete (Rajković, 1975:69).

Autorica, uglavnom, na kraju zaključuje, zapravo se pita *je li pokusni brak uopće postojao kao tradicijska ustanova Hrvata i Srba, i mogu li se neke suvremene pojave tumačiti kao ostaci tradicijske ustanove, ili one predstavljaju neke sasvim nove prakse*

(Rajković, 1975:106). Obrazlažući zatim taj zaključak autorica donosi mnoge pojedinosti karakteristične zapravo za nevjenčani brak, npr. da se veze sklopljene bez zakonskog čina ne smatraju sramotnima ili nevažecima; da se umjesto zakonskog čina održi samo svadba (reducirana) ili obave neke običajne radnje koje označavaju uvođenje para u novi, bračni status i tim običajnim radnjama se zapravo daje stanovita prednost pred zakonskim; da nakon otmice udavača provede neko vrijeme nevjenčana u ženikovo kući, dok se ne izvrši pomirenje, i dodaje: *U svim tim slučajevima ne radi se o namjernom izostajanju vjenčanja radi bračnog iskušavanja, a na taj način zasnovan brak prema shvaćanjima sredine punovažan je i ne razlikuje se bitno od drugačije sklopljenih* (Rajković, 1975:106-109).

Budući da je autorica u svom terenskom istraživanju (obišla je sljedeća sela u Lici: Babin Potok, Vrhovine, Sinac, Široka Kula, Vrebac, Oraovac, Štikada) tragajući za institucijom pokusnog braka ili bar njezinim ostacima, zapravo dobila podatke vezane uz nevjenčani brak, i njih ću uvrstiti u ovaj rad (Rajković, 1975:84-90).

Nakon analize dostupnih podataka može se zaključiti da je u Lici institucija nevjenčanog braka potvrđena, i to u sljedećim selima:

- 1) Općina Ogulin: okolica Josipdola i Ogulina (Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ), Gornji Bertovići (UEA 268), Blata (UEA 1469).
- 2) Općina Otočac: Stajnica i Križkamenica (Nožinić, EZ FFZ NR 95), Zapolje (UEA 441), Krasno (UEA 183), Ramljani (UEA 306), Podum (UEA 1992), Gacka dolina (Čovići, Ličko Lešće, Sinac) (Frišćić et al., 1999:191).
- 3) Općina Gospić: Udbina (UEA 1698), Bukovec (UEA 1749), Ondić (UEA 1680), Brušane (UEA 653), Lički Ribnik (UEA 953), Kosinjski Bakovac (UEA 420), Jagodnja (UEA 1699), Brezovo Polje (UEA 1689), Medak (UEA 652), Mogorić (UEA 1993), Srednja Gora (UEA 787), Perušić (Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ), Pazarišta (Aleksinica, Mala Plana, Velika Plana, Popovača, Klanac, Vranovina, Muharev Brijeg, Podastrana) (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).
- 4) Općina Korenica: Ličko Petrovo Selo (UEA 322), Korenički Ponor (UEA 748), Trnavac (UEA 367).
- 5) Općina Gračac: Velika Popina (UEA 1787), Zrmanja Vrelo (UEA 1786), Vranik (UEA 1276), Štikada (UEA 1009), Bruvno (UEA 1027).
- 6) Općina Donji Lapac: Nebljusi (UEA 1006), Dnopolje (UEA 1008), Saborsko (UEA 1655), Lički Osredci (UEA 360), D. Suvaja (UEA 359), Doljani (UEA 1280).

Iz odgovora kazivača uglavnom se ne može razabrati kolika je bila učestalost nevjenčanih brakova. Prema podacima iz Upitnice Etnološkog atlasa jedino su kazivači u Gornjim Bertovićima (UEA 268), Blatima (UEA 1496), Zapolju (UEA 441), Koreničkom Ponoru (UEA 748), Vraniku (UEA 1276) i Doljanima (UEA 1280) naglasili da je to veoma rijetka pojava.

Samo u Gackoj dolini i u Pazarištima naši su kazivači redom navodili veliku učestalost ovakvih brakova i često spominjali konkretne obitelji za koje su znali da žive u nevjenčanom braku. (Friščić et al., 1999:191; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).²

Naši kazivači u Gackoj dolini, svi Hrvati, nisu posebno isticali je li bilo razlika između Hrvata i Srba. U rukopisnoj građi za područje Stajnice nalazi se podatak da su pravoslavni odvodili cure bez vjenčanja, ali nevjenčanih brakova nije bilo (kazivač Hrvat) (Nožinić, EZ FFZ NR 95).

U Kompolju je također zabilježeno da *jedino kod pravoslavnih, i u slučaju mješovitih brakova, dešava se, da djevojke pređu u kuću momkovu prije vjenčanja* (Grčević, ONŽO HAZU NZ 21:454).³

Možda bismo dobili mnogo više potvrda o nevjenčanom braku, a i nešto više konkretnih podataka, da su kazivači ispravno shvatili pitanje iz Upitnice *Ima li nezakonskih (nevjenčanih) brakova?*, koje je često dovodilo do krivih interpretacija:

Nevjenčanih brakova u Lovincu nije bilo, za svakog mladića i djevojku bilo je poželjno da se ožene odnosno udaju (Strugar, 1998, Sem. r. - EZ FFZ).

To je primjer odgovora na očito krivo shvaćeno pitanje.

Mogla bih navoditi sijaset nejasnih kazivanja i pokušavati ih interpretirati, no to bi zaista bilo previše, te stoga donosim samo još jedan primjer iz sela Plitvički Ljeskovac kod Vrhovina (Otočac):

Ako momak odvede djevojku svojoj kući ovdje ne smatraju otmicom. Onda oni žive kao muž i žena i kad se ožene djevojka dobije miraz (UEA 22).

Kao prvo, možemo pretpostaviti da je momak odveo djevojku sporazumno, čak i da su se roditelji s tim složili. Ne možemo iz ovog kazivanja utvrditi kad se to momak i djevojka ožene i smatra li se da su u braku prije te ženidbe (je li to crkveno ili samo općinsko vjenčanje ili možda samo slavlje u obliku reducirane svadbe?). Pretpostavili smo da su roditelji suglasni sa sklapanjem ovog braka, znači nije bilo zabrane ili svade, pa vjerojatno nema ni pomirenja. Budući da nisu morali čekati pomirenje, mogli su se i prije vjenčati, tj. odmah nakon odvođenja, ali to nisu učinili. Zašto? Možemo pretpostaviti da im nije važan zakonski sklopljen brak, jer oni već samim življenjem kao muž i žena smatraju da su u pravom, a zapravo nevjenčanom braku. Iz ovog kazivanja nije jasno dovodi li momak djevojku kući možda samo zbog izbjegavanja troškova

² U Gornjem Sincu, Popovači te Velikoj Plani tvrde da su nevjenčani brakovi bili jednako učestali kao i redoviti, pa čak i češći. To nam zapravo potvrđuju i podaci iz matičnog ureda u Pazarištima, prema kojima je svećenik T. Vučetić vanbračnu djecu i djecu rođenu u nevjenčanom braku u razdoblju između 1920-1930. godine *kaznjavao* dajući im pogrdna imena, npr.: *Brcko, Kunigunda, Eulalija, Hijacint, Pantelija...* i dr. Taj nam je podatak ustupio župnik Marko Cvitković, na čemu mu ovom prigodom zahvaljujemo. Bilo bi zanimljivo prelistati matične knjige rođenih da se utvrde sva takva imena, kao i učestalost pojave nevjenčanog braka u tom razdoblju.

³ Kad se radi o različitoj nacionalnoj i vjerskoj pripadnosti supružnika, vjerojatno bismo i u drugim područjima pronašli slične odgovore, što opet ne bi moralo značiti da je u selu određenog kazivača nevjenčani brak poznat samo u Srba; možda je baš obrnuto, jer je to nešto *nezakonito* i stoga se rado pripisuje drugima. Za istraživanje ove teme nije jako važna nacionalna pripadnost stanovništva, jer je nevjenčani brak zabilježen i u Hrvata i u Srba.

svadbe. Ukratko, ne vidi se je li riječ o nekom od oblika sporazumnog odvođenja djevojke ili samo o dogovoru da oni određeno (?) vrijeme dok se ne doveze miraz žive u nevjenčanom braku.

Osim što su pojedini odgovori nejasni, neki od njih su i zanimljivi, barem se tako čini, i njih ću nastojati uvijek istaknuti ili navesti izvorni zapis/kazivanje te ga interpretirati, ukoliko to bude moguće.

Tako je kazivač iz Koreničkog Ponora na pitanje je li u njegovu selu bilo domazeta, odgovorio: *Nekad je bilo dovedenih muškaraca, to je bilo izuzetno, to je bilo nevjenčano* (UEA 748). Mogli bismo možda pretpostaviti da sve što nije po nekom uobičajenom shvaćanju naroda *pravilno, u redu* (ovom kazivaču očito nije *normalno* da se muškarac priženi, dođe živjeti u ženinu kuću nakon ženidbe), nije potrebno zakonski regulirati. Ili je možda u slučaju domazeta bilo uobičajeno da se ne obavi vjenčanje?⁴

NAZIVI

Nevjenčani brak je u narodu imao svoje nazive.⁵

Brak *bez zakona* kao naziv zabilježen je u okolici Gospića, u Žitniku i Smiljanu (Žagar, 1940:159; Japundžić, 1935:196).

Divljim brakom nazivaju ga u Mazinu, u okolici Gračaca, te u Klancu (Pazarišta), a Z. Rajković navodi da je nevjenčani brak *samo od popova* dobio ovaj naziv, dok ga samo stanovništvo nije takvim smatralo (UEA 965; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Rajković, 1975:86).

Pravoslavci u Kompolju govorili su *cura je pošla na vjeru*, a slično, samo s dijalektalnom razlikom, i stanovnici Donjeg Sinca u Gackoj dolini - *cura je išla na viru* (Grčević, HAZU, ONŽO NZ 21:466; Friščić et al., 1999:191).⁶

Najrašireniji naziv u Gackoj dolini (Čovići, Sinac) je *prelaženje, prepeljavanje*, a još se kaže i *cura je prešla* (Friščić et al., 1999:191). Ovaj podatak o nazivu još nam nije dovoljan da odvojimo *privremeni* od *trajnog* nevjenčanog braka, jer nije sasvim jasno misli li se tu samo na postupak sporazumnog odvođenja djevojke - jer se za njega koristi isti ovaj naziv. To bi značilo da je do nevjenčanog braka dolazilo samo nakon odvođenja djevojke, a to bi zapravo bio privremeni život u izvanbračnoj zajednici, a vjenčanje bi uslijedilo odmah nakon pomirenja dviju obitelji. *Trajno* nevjenčani brak podrazumijeva dulje razdoblje zajedničkog života u izvanbračnoj zajednici, a katkad i čitav život.

⁴ Ovaj podatak je, kako se čini, jedinstven i ne odgovara uobičajenu poimanju nevjenčanog braka na ovom prostoru (da je to nešto normalno i jednako vrijedno kao i zakonski sklopljen brak), o čemu ću kasnije detaljnije govoriti. Možda se i domazetstvo smatra normalnom, ali ne tako učestalom pojavom, no budući da je ovo jedinstven i nedovoljno precizno iznesen podatak, to sa sigurnošću ne možemo tvrditi.

⁵ Uglavnom nema podataka o narodnom nazivu, te ovdje donosim sve nazive koje sam uspjela zabilježiti, što je mali broj potvrda u odnosu na učestalost pojave nevjenčanog braka.

⁶ U Donjem Sincu se i prigodno pjevalo: *Mene zove moj na vjeru Ranko, bil otišla moja mila majko?*

Još nešto bi trebalo razjasniti. Ako nikada nije došlo do izmirenja dviju obitelji nakon odvođenja djevojke, jesu li onda mladić i djevojka zauvijek ostajali nevjenčani i je li taj njihov zajednički život baš imao naziv *nevjenčani brak*? Ovaj je podatak potvrđen u Čovićima (Friščić et al., 1999:191). Isto se možemo upitati i za podatak iz Bužima kraj Gospića: *Ako ne dođe do pomirenja onda se ne dobiva miraz, a i vjenčanje (pir) se ne pravi* (UEA 2009).⁷

POKUSNI BRAK - NEVJENČANI BRAK

Smatram da je potrebno spomenuti i pokusni brak, kao instituciju, koju kazivači često izjednačavaju zapravo s nevjenčanim brakom. Malo je primjera koji zaista mogu potvrditi da se u pokusnom braku vrši zapravo nekakav *pokus*⁸:

Primjer iz Bukovca (Udbina):

Dogodi se da djevojka poslije prošnje odlazi živjeti u kuću budućeg muža. Tomu se kaže - udala se. Tako ostaje jedan period dok se ne vjenčaju. Za to vrijeme ona vrši samo poljske i kućanske poslove. Ako su momak i ukućani zadovoljni s njom, ona ostaje u kući. Takvi brakovi se ozakonjuju oko Božića, Sv. Save, Uskrsa, Korizme. Ako momkova kuća vrati djevojku roditeljima, ona se teže udaje i zovu je povratkinja. Ne dobije nikakvu odštetu. Samo vraća svoju robu. Ako djevojka ostane s djetetom, momak je i pored toga ne mora oženiti (UEA 1749).

Činjenica da djevojka *ostaje jedan period dok se ne vjenčaju... i vrši samo poljske i kućanske poslove* daje naslutiti da je ona stvarno *na probi* da se vidi kakva će biti domaćica, pa će se, ako je dobra, doista i vjenčati. Premda to nije naglašeno, očito je da se *provjerava* i njezina plodnost, kad je predviđena i mogućnost rađanja. No nije jasno zašto se *ne moraju oženiti* ako ona ostane s djetetom. Malo je vjerojatno da je primarnija njezina uloga dobre domaćice od njezine sposobnosti rađanja i da bi ju momak, unatoč tomu što mu je rodila potomka, iako možda nije dobra i vrijedna domaćica, vratio. No da postoji i ta mogućnost, može se naslutiti i iz sljedećeg sličnog podatka za Medak (Gospić): *Ima takvih slučajeva da cura ide na pokus po jednu godinu živjeti kao žena, pa može i dijete roditi, a da se ne vjenča* (UEA 652). Ni ovaj podatak nije dovoljno precizan. Možda nije nužno da se zakonski vjenčaju, a da ipak ostaju zajedno živjeti u nevjenčanom braku?

Brezovo Polje (Gospić):

Ima - toga da djevojka ode prije vjenčanja kod muža da se vidi kakva će biti žena, ali malo toga ima. To biva kad je isprošena i zaručena. Ostaje dok se ne vjenčaju i poslije kad se vjenčaju. Normalno sve se dalje obavlja ako se ne vrati. Ako se vrati, ništa se ne plaća. Djece mogu imati (UEA 1689).

⁷ Kasnije ću govoriti o neredovnim načinima sklapanja braka nakon kojih uglavnom (bar dok se obitelji ne izmire) mladi žive nevjenčano. U ovom je kazivanju zanimljivo izjednačavanje termina *vjenčanje* i *pir*. Znači li to da je svadbeno slavlje dovoljan čin nakon kojeg se smatra da je par u legitimnom braku, a vjenčanja u crkvi (i/ili općini) nema?

⁸ Već sam spomenula koje funkcije pokusni brak mora ispuniti, i to u određenom pokusnom razdoblju, da bi zaista bio pokusni.

Ličko Lešće Vrilo (Otočac):

Bilo je toga - momak odveo curu, ali je mora pozakoniti. Ako se ne slažu, djevojka se vraća svojoj kući, ne dobiva odštetu i ona se može udati... Ako su djeca, moraju se vjenčati (UEA 142).

Prvi dio odgovora možda daje naslutiti da je kazivač mislio na nevjenčani brak, tj. na život dvoje mladih nakon *odvođenja* djevojke dok se ne vjenčaju - *pozakone*. No da se tu ipak radi i o nekakvom ispitivanju međusobne naklonosti, vidimo iz rečenice *Ako se ne slažu...* Također možemo zaključiti da to ispitivanje međusobnog *slaganja* nema ozbiljnije posljedice, znači da se djevojka može bez problema kasnije udati za drugog momka. Vjerojatno je i lakše razvrgnuti ovakav brak, budući da nije legitimno sklopljen, ali samo ako se ne rode djeca.

Premda pokusni brak nije u našem terenskom istraživanju na području Gacke doline izrijekom potvrđen, ipak smo u Donjem Sincu zabilježili gotovo identičan podatak ovomu iz Ličkog Lešća Vrila, dakle, na istom području. Naime, prije Drugoga svjetskog rata bilo je slučajeva kad su mladić i djevojka zajedno živjeli, pa ustanovili da se ne slažu i ona se vratila kući. To nije značilo smetnju njezinoj udaji za drugoga (Friščić et al., 1999:192). Možda bi ovo bio ipak nekakav oblik pokusnog braka?

Kao i ostale, i tema pokusnog braka donosi podosta nejasnih zapisa. Primjera radi navodim samo dva:

1) *U Aleksinici je bilo toga da djevojka odlazi živjeti u momkovu kuću, nakon čega se vraća u svoju i kasnije se sve događa kao da i nije bila tamo, odnosno vjenčaju se. To se zvalo na viru (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).*

Možemo nagađati da se ovdje radi o pokusnom braku, jer zašto bi djevojka inače otišla živjeti u momkovu kuću? Što je ona tamo radila, koliko je dugo bila, jesu li momak i njegovi zapravo ispitivali kakva je domaćica, žena, majka... sve su to pitanja koja su ostala bez preciznijeg odgovora.⁹

2) *Prema dogovoru djevojka odlazi u ženikovu kuću - prljačina. To se dešava nakon prošnje i zaruka. Ne živi s momkom kao žena, već odvojeno u njegovoj kući. Tjedan dana traje. Svadba nakon 10 - 15 dana od prošnje - Duboki Dol (Gračac) (UEA 1994). Budući da djevojka ne živi s momkom kao žena, ovdje bi na probi bila u prvom redu njezina radna sposobnost. No, podaci su ponovno nepotpuni.*

No, osim ovakvih zamršenih i dvojbenih kazivanja, pronašla sam i jedno jedinstveno i nadasve zanimljivo iz Donjeg Lapca:

Običaj je, da jednu večer prije svadbe, bude i mjesec dana prije, dođe momak, kum, djever i djeveruše i ukradu djevojku. To se ona s momkom dogovori, kad će je odvesti. Ona ode u prelo i on je odnese. Kad je uzmu, oni pucanjem daju znak, da su je odveli. Nju prati do njegove kuće njezina prijateljica. Prije neg ona dođe u njegovu kuću komšije uzmu plast slame i pale je na dvorištu od momka. Sada ukućani znadu, da im

⁹ Možda nam naziv *na viru* potvrđuje da se tu zapravo radi o nevjenčanom braku (istina, privremenom, jer se kasnije vjenčaju).

sin dovodi mladu. Ti koji pale vatru zovu se vukovi. Tu se cijele noći čeka, pleše, pije. Vukovi čekaju momka sa djevojkom. Vatra se zapali pred glavnim vratima, a na sporedna vrata dolazi djevojka. Vukovi pjevaju pjesmu, kojom traže, da vide mladu, da se kao komšije uvjere, da li je zdrava, da nije šepava, bosa, gola... plešu ukućani i vukovi sa mladom, koja vodi kolo. Sada ulaze i vukovi u kuću i primaju rakiju. Sutradan nastaje normalan život. Ona je član porodice. Živi sa svojim budućim mužem. Pred svadbu ona ide svojoj kući. Tka se, prede, spremaju se darovi. Dođe subota navečer. Svatovi momkovi dolaze u kuću djevojke... (Bonifačić Rožin, IEF rkp 327). K ovom još dodajem i zapis iz Oraovca:

Vukovi budu, kad dolazi mlada, a kad se vjenča, onda budu svatovi (Bonifačić Rožin, IEF rkp 327).

Možemo se pitati je li ovo samo izvođenje nekog tradicijskog običaja *vukovi*, igre, koja je zapravo dio predsvadbenih običaja, pa je sve u veselom raspoloženju, istodobno i ispitivanje djevojke (nije li šepava, bosa, gola, je li zdrava) u sklopu te igre ili je to doista istinsko promatranje, što nam zapravo govori podatak da djevojka živi mjesec dana prije svadbe kod momka. Možemo li tih mjesec dana smatrati pokusnim razdobljem u kojem će sada i obitelj (a ne više *vukovi*, koji su bili svojevrstan običajan uvod pokusnomu razdoblju) staviti djevojku *na probu*?

Ovaj primjer mogao bi se shvatiti i kao početak zajedničkog života momka i djevojke nakon što ju on *ukrade*, jer se ne spominje mogućnost njezina trajnog povratka kući.

Kad pogledamo primjer iz Oraovca, nameće nam se još jedno moguće tumačenje. Taj primjer nam možda može pomoći u tumačenju i razumijevanju primjera iz Donjeg Lapca. Možda su *vukovi* samo uklopljeni u predsvadbene običaje u nekom logičnom slijedu događanja vezanih uz sklapanje braka, i to dovođenje djevojke u momkovu kuću mjesec dana prije svadbe zapravo nije pravo isprobavanje njezine podobnosti, nego je to običajno obilježavanje početka bračnog života (cijele noći se *čeka, pleše, pije*), koji će se kasnije (najviše za mjesec dana) i zakonski regulirati i bit će svatovi, te održavanje svadbe ne ovisi o uspjehu pokusa u tih mjesec dana.

Neke narodne nazive za pokusni brak moguće je dovesti u vezu s nazivima za nevjenčani brak, pa bi se moglo zaključiti da su kazivači govoreći o pokusnom, mislili na nevjenčani brak, koji je zapravo potvrđen u mnogo više lokaliteta negoli mogući pokusni brak. Tako kazivači u Ramljanima govore da se *djevojka pripelja* (UEA 306), a za Aleksinicu je već spomenut naziv *na viru* (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ), koji je zabilježen i u Kosinjskom Bakovcu (UEA 420). Najčešći naziv *udala se* potvrđen je u okolici Gospića, u selima Jagodnja, Bukovec i Ondić, te u Kršu u okolici Perušića (UEA 1699; UEA 1749; UEA 1680; UEA 452).

Budući da ne mogu dublje ući u temu pokusnog braka, jer to i nije tema ovoga priloga, podvlačim razliku između pokusnog i nevjenčanog braka, kako ju je ostaknula Z. Rajković, citirajući B. Drobňakovića: *Uobičajen je gdegdje i brak na probu, kome je svrha da se vidi da li je žena sposobna da rada. Kad se to utvrdi, sklapa se zakoniti*

brak. Brak na probu priznaje zajednica i razlikuje ga od divljeg braka (Rajković, 1975:6). Znači, *divlji* odnosno nevjencani brak nije isto što i *brak na probu*, odnosno pokusni brak. Navedeni primjeri ne potvrđuju sve potrebne elemente prema ovoj definiciji da bismo ih sa sigurnošću mogli odrediti kao pokusni brak.

Međutim, ipak ostaje otvorena mogućnost da je učestalost pojave nevjencanog braka u Lici, katkad i do novijeg doba, zapravo pokazatelj da je u prošlosti možda postojala institucija pokusnog braka. Naime, nevjencani brak uvijek ostavlja otvorenu mogućnost da se u slučaju njegova neuspjeha lako može razvrgnuti.¹⁰ Na žalost, podataka o tome je li se to i u stvarnosti događalo, nema, pa se i ta mogućnost može samo pretpostaviti. Na potencijalnim budućim istraživačima je da tu mogućnost (pa i neke druge) pokušaju utvrditi. Postavlja se stoga pitanje jesu li svi spomenuti i zanimljivi (ali nedovoljno precizni) pokazatelji zapravo tragovi nekadašnjeg postojanja pokusnog braka, kao jednog od oblika života u nevjencanu braku?

RAZLOZI SKLAPANJA NEVJENCANOG BRAKA

Bez obzira na to zašto se stupalo u nevjencani brak, život u takvom braku smatran je pravim brakom. Potvrđuje to i Z. Rajković: *Bračni odnos počinje s dolaskom djevojke u mladoženjinu kuću. Od toga časa ona se smatra udatom a on oženjenim, bez obzira na koji je način brak sklopljen* (Rajković, 1975:85).¹¹

Najčešći razlog zbog kojega su se mladić i djevojka odlučili za život *bez zakona* - vjenčanja, bilo je *neslaganje roditelja*, te je stoga moralo doći do *krađe* djevojke.¹²

Ovdje moram istaknuti da su podaci o razlozima stupanja u nevjencani brak zapravo podaci o uzrocima vršenja otmice i da su to dobiveni odgovori na pitanje br. 5 iz teme br.119. *Neredovni načini sklapanja braka* Upitnice Etnološkog atlasa: *Što je uzrok otmice (siromaštvo momka, razlika u vjeri ili društvenom položaju, odbijanje*

¹⁰ Da se nevjencani brak lako mogao razvrgnuti, gotovo je uvijek pretpostavka zapisivača i onih koji ga interpretiraju, dok sami kazivači ne navode mogućnost lakšeg razvrgavanja braka kao (još) jedan razlog stupanja u nevjencani brak. Ipak bi prije donošenja zaključaka o tome, trebalo temeljito ispitati kazivače zašto nevjencani brak smatraju jednako važnim kao i brak sklopljen po svim zakonskim propisima.

¹¹ Prilog ovoj tvrdnji su gotovo jednoglasno potvrđeni primjeri i to u cijeloj Lici, no razlike se ipak mogu uočiti kad se radi o stavu sela prema parovima koji žive u nevjencanom braku, što je potvrđeno u Upitnicama Etnološkog atlasa. Selo na nevjencani brak gleda loše: tjeraju ih da se što prije *pozakone* u nekim selima kod Otočca, Gospića, Gračaca i Donjeg Lapca (UEA 441; UEA 953; UEA 1276; UEA 1280). Ponegdje su podaci o tome precizniji, pa tako u Jagodnji kod Gospića *selo ih prezire*, a u Krasnom kod Otočca ističu da *nevjencani ne idu na ispovijed*. (UEA 1699; UEA 183); u raznim krajevima Like nekima je to *ni dobro ni loše* UEA 367; UEA 452; UEA 1655), nekima je pak *sramota* (UEA 183; UEA 306), a drugima opet *normalno* (UEA 1992; UEA 748; UEA 1689; UEA 652; UEA 359; UEA 360). Da je život dvoje nevjencanih nešto normalno i uobičajeno, potvrđeno je i u našem terenskom istraživanju na području Gacke doline i u Pazarištima (Friščić et al., 1999:192; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

¹² Termin *krađa* najčešće se u Lici koristi kao narodni naziv za dogovornu *otmicu*. U uvodu sam već naglasila da su termini *prava*, *dogovorna* i *prividna otmica* nejasni i zapravo pogrešni. Osobno bih radije umjesto *dogovorna* i *prividna otmica* upotrebljavala termin *dogovorno odvođenje*, jer nije bilo nikakva glumljenja sile. Sama riječ *otmica* upućuje da se neka radnja vrši nasilno.

prosidbe, izbjegavanje troškova svadbe i plaćanja cijene za nevjestu ili miraz ili?)? Znači, to nisu izravni podaci o razlozima ulaska u nevjenčani brak - kakve smo dobili u našem terenskom istraživanju za područje Pazarišta i Gacke doline, i kakve sam pronašla i u literaturi, pa ću ih stoga posebno istaknuti.

Osim neslaganja roditelja, mladi su se odlučivali na brak bez vjenčanja zbog **siromaštva** - da izbjegnemo troškove svadbe: potvrđeno za Smiljan, D. Sinac u Gackoj dolini te selo Klanac u Pazarištima (Japundžić, 1935:196; Friščić et al., 1999:192; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ). Uz ove podatke može se dodati i tvrdnja da su svećenici puno naplaćivali vjenčanje, pa si ga seljaci jednostavno nisu mogli priuštiti (Rajković, 1975:85).

Z. Rajković navodi još jedan razlog, za koji drugdje nisam našla potvrde, a ni mi na području Pazarišta i Gacke doline nismo zabilježili takav slučaj. Naime, vjenčanje se namjerno odgađalo kako bi muška djeca rođena u nevjenčanom braku zadržala pravo naslijeđa u majčinu rodu. Međutim, dosta je potvrda da se djeca rođena u nevjenčanom braku zovu po majci: u Pazarištima u selima Klanac, Vranovina, Popovača i Velika Plana, a i u okolici Otočca, Gospića, Perušića, D. Lapca i Korenice.¹³

Kazivači iz okolice Gračaca (sela Mazin, Vranik, Štikada, Velika Popina i Zrmanja Vrelo), te pojedini iz okolice Gospića (Brezovo Polje, Brušane) i D. Lapca (D. Suvaja, L. Osredci) navodili su da i djeca rođena u nevjenčanom braku dobivaju očevo prezime.¹⁴

Bilo je i drugih razloga zbog kojih se brak nije sklapao. Nemar, odnosno nemarnost muževljevu kao razlog življenja u nevjenčanom braku potvrđuju kazivači u D. Sincu, a **maloljetništvo** kazivači u Maloj Plani - Pazarišta (Friščić et al., 1999:192; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Ostali su razlozi zapravo uzroci sporazumnog odvođenja nevjeste potvrđeni uglavnom samo u Upitnicama Etnološkog atlasa, ali su to uglavnom pojedinačni slučajevi. **Razlika u vjeri** spominje se katkad kao razlog na raznim stranama Like.¹⁵ Drugi razlozi još se rjeđe navode, također pojedinačno u raznim krajevima Like: **odbijanje prosidbe** (UEA 410; UEA 359; UEA 1007), **siromaštvo djevojke** (UEA 452), **ljubav prema djevojci** (UEA 743; UEA 367), **razlika u društvenom položaju** (Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 953; UEA 359), **korizma ili smrtni slučaj u kući** (Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Najkonkretnije potvrde da je do privremeno nevjenčanog braka dolazilo nakon otmice nalazimo u Pazarištima (sela Aleksinica, Mala Plana i Podastrana), gdje se za nevjenčani brak kaže da je to *u stvari vrijeme od otmice do pomirbe koja određuje trenutak sklapanja braka*. (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ) te u Širokoj Kuli: (*Jesu*

¹³ Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; UEA 2209; UEA 142; UEA 441; UEA 183; UEA 306; UEA 787; UEA 420; UEA 1699; UEA 452; UEA 1008; UEA 322; UEA 367; UEA 748.

¹⁴ UEA 965; UEA 1276; UEA 1009; UEA 1787; UEA 1786; UEA 1689; UEA 653; UEA 359; UEA 360.

¹⁵ UEA 410; UEA 441; UEA 452; UEA 1786; UEA 360; UEA 359; Pascuttini, 1996, Sem. r. - EZ FFZ.

li išli na mir sa njezinima? Jesu li se vjenčali?) - Jesu. To se je poslije izmirilo. Dva - tri mjeseca je prošlo do vjenčanja, jerbo su popovi bili protiv toga živiti bez vjenčanja. Oni su to smatrali - kako su nazivali to popovi? nevjenčana ženidba... divlji brak... (Rajković, 1975:90).

Na kraju moram konstatirati da je, bez obzira iz kojeg se razloga ulazilo u nevjenčani brak, on ipak nakon nekog vremena završio vjenčanjem, te ga stoga i označavam *privremeno* nevjenčanim brakom.¹⁶

Najviše nevjenčanih brakova u Gackoj dolini sklapano je između dvaju svjetskih ratova i oko Drugoga svjetskog rata, a u D. Sincu kazivači su naveli da je toga bilo sve do nedavno (Friščić. et al., 1999:192).¹⁷

Z. Rajković u prilog tome objašnjava da je *naročito u vremenu poslije 2. svjetskog rata dolazilo do povećanja broja nezakonito sklopljenih brakova, budući da državne vlasti nisu vršile veći pritisak u tom smislu i da su pokazale znatnu tolerantnost i razumijevanje prema narodnom shvaćanju braka. Tako je odjel pravosuđa ZAVNOH-a 1944. godine donio uputu za vođenje matičnih knjiga u kojoj kaže: 'Kao valjani brak može se upisati u matičnu knjigu vjenčanih i takva bračna veza koja je prije ustanovljena narodnih vlasti nastala prema narodnim običajima pojedinog kraja bez učešća ranijih vlasti ako je takva veza prema narodnom shvaćanju toga kraja smatrana bračnom vezom.'* Citirana uputa priznaje, dakle, valjanost braka sklopljenog prema običajnom postupku, uočavajući da postoji specifično narodno shvaćanje braka, odnosno više lokalnih koncepcija braka (Rajković, 1975:108).¹⁸

Kako je već spomenuto, na temelju malobrojnih podataka u literaturi, izvorima, rukopisnoj te ostaloj građi, nije uvijek moguće sasvim pouzdano razlučiti *privremeni* od *trajno* nevjenčanog braka. No možda je podatak koji smo dobili u našem terenskom istraživanju u Gornjem i Donjem Sincu, ključ rješenja ove dileme. Naime, kazivači u Sincu, te u Klancu, Vranovini i Velikoj Plani (Pazarišta) naveli su da ulazak u nevjenčani brak slijedi nakon dogovora i pristanka roditelja, a čak se obavi prošnja ili zaruke (Sinac). Ovomu možemo dodati i kazivanje iz Popovače u Pazarištima da nije bilo važno da se obavi vjenčanje u crkvi, već je *glavno da je ošla škrinja ili ormar*, odnosno da se (zabilježeno u V. Plani) održi svadba nešto kraća i izmijenjenog redoslijeda običaja prema dogovoru dviju strana. Tako se udala kazivačica N. Čačić iz Velike Plane 1968. godine i to tek nakon rođenja drugog djeteta; tada se vjenčala i u

¹⁶ Kasnije ću navesti koliko je trajao život u nevjenčanom braku i kad je dolazilo do legitimnog sklapanja braka.

¹⁷ U drugim izvorima nisam pronašla ovakav podatak, osim za Perušić: *Prije drugog svjetskog rata nije bilo primjera da bi dvoje ljudi živjelo u nevjenčanom braku. Nakon rata, iako se to smatralo vrlo lošim, počelo se događati* (Vedriš, 1998, Sem. r. - EZ FFZ). Možda se pritom misli samo na brak sklopljen u matičnom uredu, pa se termin *nevjenčani brak* u razdoblju iza Drugoga svjetskog rata počeo ticati brakova koji nisu sklapani u crkvi! Time se otvara i pitanje istraživanja pojma nevjenčanog braka i u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata i u narodnom shvaćanju o tome što on zapravo njima znači.

¹⁸ Ova se uputa državnih vlasti možda može shvatiti i kao suprotstavljanje crkvenom vjenčanju. Njima je zapravo odgovaralo da se brakovi ne sklapaju u crkvi, a kad je to već u narodu bilo uvriježeno, zašto se ne složiti s narodnim običajima?

crkvi i u općini. Ovaj podatak je zanimljiv i stoga što potvrđuje pojavu nevjenčanog braka sve do 70-ih godina (Friščić et al., 1999:192; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Prema tome, do nevjenčanih brakova nije dolazilo isključivo nakon *krade* ili *otimačine*, kako bi se to moglo zaključiti iz podataka koje daje Z. Rajković te rukopisna građa za područje Križkamenice (Nožinić, EZ FFZ NR 95), da je mladi par živio u nevjenčanom braku nakon dogovornog odvođenja djevojke.

Ostaje još pitanje:

Dolazi li uopće i kada do legitimnog sklapanja braka? Odgovora na to nema u svim izvorima, a katkad su različiti:

- 1) **Bilo je slučajeva da su mladić i djevojka zauvijek ostajali živjeti zajedno bez formalnog vjenčanja: nisu se imali zašto vjenčati kad se to smatralo normalnim brakom** - D. Sinac (Friščić et al., 1999:192). *Neki su ljudi živjeli skupa i sedamdeset godina, a da se nisu vjenčali. Ožene se i udaju, a nikad se ne vjenčaju. Ni vlast ni pop nisu ih silili na to.* - selo Oraovac, kazivač Srbin (Rajković, 1974:88). *Možda ožene se i udaju znači da se održi svadba?*
- 2) **Često se ipak legitimno vjenčaju i to: prije rođenja prvog djeteta (da dijete nema problema s prezimenom)** - Lešće, Sinac; nakon rođenja prvog djeteta - Sinac; Muharev Brijeg i Velika Plana u Pazarištima - vjenčanje i krštenje može se održati i istodobno;¹⁹ tijekom duljeg razdoblja - Popovača i Velika Plana u Pazarištima (prema kazivanju N. Čačić iz V. Plane: *Bilo je često, kasnije se vjenčaje, najviše kad dite ide na krstítke, da toga nema, bilo bi Bog zna kada.*); nakon 5 - 10 godina zajedničkog života, u Lešću: *kad se roditelji pomire sa situacijom* (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Friščić et al., 1999:192).

Ako uzmemo u obzir i odgovore kada se obavlja legitimno sklapanje braka u slučaju otmice (a trebali bismo i njih uzeti kao relevantne, jer smo zaključili da je život od otmice do pomirenja dviju obitelji zapravo barem privremeno život u nevjenčanom braku), dolazimo do zaključka da su kazivači u većini slučajeva naveli da se momak i djevojka vjenčaju nakon pomirenja, ali nisu precizirali kad je to pomirenje uslijedilo.

Ima i takvih slučajeva da *vjenčanje i pomirenje idu skupa*, tako u Kosinjskom Bakovcu kod Gospića ili da se vjenčanje obavi čak prije pomirenja, ali opet nije naglašeno točno vrijeme: *Vjenčanje se obavlja poslije otmice. Pomirenje se ne mora čekati u Ličkom Petrovom Selu* (UEA 420; UEA 322). *Poslije nekoliko dana pravi se svadba. Zatim se i djevojčini roditelji pomire sa mladencima u Vrebcu kod Gospića* (UEA 1891). U Zrmanja Vrelu kod Gračaca zanimljiv je podatak: *Vjenčanje prije mirenja, a Izmir se poslije 7 ili 14 dana* (UEA 1786).

¹⁹ Isti je podatak i u rukopisnoj građi za Križkamenicu, ali nakon dogovornog odvođenja djevojke - "ona živi s budućim mužem i sudjeluje u životu kuće, a ako ne ranije, do pomirenja između kuća dolazilo je nakon rođenja prvog djeteta, kad je dolazilo i do vjenčanja i do krstítke" (Nožinić, EZ FFZ NR 95).

Ipak, opet možemo izdvojiti pojedinačna kazivanja u kojima je precizirano nakon koliko vremena dođe do *pozakonjenja*: nakon mjesec dana u Pocrnićima kod Perušića i u Sv. Roku, a najviše nakon 2 godine od otmice u Škarama kod Otočca (UEA 506; Japunčić, 1998; Mićanov Divjak, EZ FFZ NR 46).

Opet sam nailazila na nejasna kazivanja, koja sam već ranije dijelom nabrojila, a izdvojiti ću samo dva:

- 1) *Ako ne dođe do pomirenja, onda se ne dobiva miraz, a i vjenčanje (pir) se ne pravi*
- Bužim (Gospić) (UEA 2009).
- Znači li to da momak i djevojka tada žive nevjenčano cijeli život?
- 2) *Bilo je nezakonitih brakova; ljudi su živjeli kao muž i žena, ali obično bi se vjenčali ako bi imali djece* - Bukovec (Udbina) (UEA 1749).
- Nije navedeno što bi bilo kad ne bi imali djece: ostaju li onda živjeti u *nezakonitom braku*?

Podatak Milovana Gavazzija da je nakon pokusnog braka postojao običaj vjenčavanja na određene blagdane (u Lici sv. Petka) Z. Rajković nije uspjela potvrditi u svom terenskom istraživanju (Rajković, 1975:7).

Tražeci podatke u izvorima, naišla sam na zanimljiv zapis iz Kompolja: *Jedino kod pravoslavnih, i u slučaju mješovitih brakova, dešava se, da djevojke pređu u kuću momkovu prije vjenčanja. Tomu kažu: 'pošla je na vjeru!' No i svi ovakvi slučajevi, koliko je znano, završili su naknadnom ženidbom. Naknadne ženidbe nekada su se vršile na sv. Petku* (Grčević, HAZU, ONŽO NZ 21:454, 707).

Budući se ovdje radi o srpskom stanovništvu, a sv. Petka (sv. Paraskeva) je pravoslavni svetac, možda bi se do ovog podatka teško došlo kod kazivača Hrvata, premda bi bilo zanimljivo dalje istraživati, tim prije što Gavazzi govori o pokusnom, a Grčević vjerojatno o nevjenčanom braku.

Prema podacima s terena iz Gacke doline, legitimno sklapanje braka podrazumijevalo je vjenčanje u crkvi i reduciranu svadbu, a zapravo su priredili samo večeru (Friščić et al., 1999:192). Reducirana svadba značila je većinom izostavljanje nekih predsvadbenih običaja, primjerice u selu Čovini kod Smiljana: *Djevojke koje bi pobjegle od kuće nisu plele vinac*; u selima ispod Plješivice (nakon otmice): *Vjenčanje se održava u crkvi, ali mladenka nema pravo na vijenac staviti pavenku, simbol djevičanstva*. ili običaja nakon svadbe - u Kompolju se *škrinja preveze odmah, ne održava se popirica* (Maras, 1995, Sem. r. - EZ FFZ; Barišić, 1997, Sem. r. - EZ FFZ; Grčević, HAZU, ONŽO NZ 21:707). *Reducirana svadba* ipak u najvećem broju slučajeva podrazumijeva manje slavlje, uz manji broj uzvanika, često samo u krugu najbliže obitelji.

Z. Rajković navodi da se u Lici *također događalo da se obavi svadba, ali da zakonsko vjenčanje izostane*, a potvrdio nam je to i jedan kazivač u Gornjem Sincu, te u Velikoj Plani i Popovači u Pazarištima (Rajković, 1975:85; Friščić et al, 1999:192; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

U izvorima sam pronašla i mnoštvo drugih zanimljivih podataka, koji bi možda mogli potvrditi da je održavanje svadbe dostatno da se brak smatra važećim. Svadba je prema narodnom shvaćanju bila dovoljna da da legitimitet braku, koji potom nije bio *nevjenčan* nego pravovaljan, legitimno sklopljen brak.²⁰ To bi možda bio takav **tip nevjenčanog braka, kojemu legitimitet daje svadba:**

- 1) *Nema po njihovom mišljenju nevjenčanih brakova. Čim se svadba proslavi, znači da su vjenčani. Bez obzira što se po nekoliko godina ne registriraju u općini.* - Duboki Dol (Gračac) (UEA 1994).
- 2) *'... Ako su mladenci išli u crkvu, onda je to bilo na dan kada se ide po škrinju, ali u većini slučajeva nije se išlo u crkvu.' Kod takvog vjenčanja održe se predsvadbeni običaji - prošnja i zaruke zajedno (djevojka primi jabuku s novcem), poslije zaruka njena rodbina odlazi u prljanje - pogledati imanje mladoženje, zatim njegova majka i još koja rođakinja odlaze u kolač - nose djevojci kolač i još raznog jela, te se zajedno časte, 'ako se ženidba obavlja u tajnosti, onda svadba teče sljedećim redom: U večer dolaze u kuću mladenke: momak, djever, kum, svekar i još jedna žena i djevojka... sve djevojke u kući donose vodu, ali samo ona koju donese mlada je dobra...' Zatim slijedi večera, a poslije pola noći odlaze svi k mladoženji. Nakon nekoliko dana odlazi kum, djever i mladoženja po robu.* - selo Pavlovac (Kräusel, IEF rkp 218).²¹

Možda je ovaj primjer iz Pávlovca, kao i prethodni primjer iz Dubokog Dola, te primjer iz Gornjeg Sinca i iz nekih sela Donjeg Pazarišta potvrda tomu da sama svadba (i predsvadbeni običaji koji se prethodno obave) prema tradicijskim shvaćanjima braku daju legitimitet.

Primjeri koji slijede također se mogu promatrati kao ostaci takva poimanja braka, no povezani s neredovnim načinima njegova sklapanja. Svest ćemo ih pod **tip nevjenčanog braka kao posljedice otmice, odnosno pomirenja, nakon kojeg se održi samo svadba bez vjenčanja:**

- 1) *Na pomirenje dolaze iz nevjestine kuće momkovoju kući. Pije se rakija, vino, vrši se pomirenje. Vlada veselje kao na svadbi. Zatim djevojka dobiva redovnim putem svoju mobilju ili prćiju.* - Ličko Petrovo Selo (UEA 322). Možda je ovdje sam čin pomirenja neka vrsta reducirane svadbe.
- 2) *... kad se sve smiri slijedi normalno vjenčanje... jedino svadba nije toliko bogata... Crkva uvijek vjenča takve parove... Otmice se najčešće završavaju bez svadbe, a ona ostaje živjeti u momkovoju kući. Do vjenčanja dolazi najviše do nakon 2 godine od otmice - Škare (Otočac) (Mićanov Divjak, EZ FFZ NR 46). Ovdje nije jasno, je li svadba reducirana (nije toliko bogata) ili je uopće nema (otmice se najčešće završavaju bez svadbe).*

²⁰ Možda je to bilo i češće, ali u većini potvrda nevjenčanog braka nema podataka o tome prethode li njegovu sklapanju bilo kakvi običaji.

²¹ Nije sasvim jasno što znači to u *tajnosti*; ne znamo je li to svadba nakon otmice, no vjerojatno nije, jer se obave predsvadbeni običaji (prošnja, zaruke, *prljanje, kolač*)...

- 3) *Otrpilike mjesec dana nakon bježanja obavilo bi se vjenčanje u najužem krugu s kumom i svjedocima, ali bez crkvenog slavlja i sazivanja svatova.* - Sv. Rok (Japunčić, 1998:263). Kako je onda izgledalo to vjenčanje? Što znači rečenica *ali bez crkvenog slavlja i sazivanja svatova*? Vjerojatno je postojao neki čin, poznat u narodu, koji je predstavljao svadbu.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Najveći je problem koji nam se na kraju postavlja kako utvrditi točnu granicu između *privremeno* i *trajno* nevjenčanog braka, kako sam ih ovdje nazivala da bih istaknula razliku između tih dvaju tipova.

1) **Privremeno nevjenčani brak** bi bio onaj, *sklopljen* nakon dogovornog odvođenja djevojke, bez obzira na razlog koji je bio uzrok takvu načinu sklapanja braka. Kad bi se roditelji pomirili sa situacijom, uglavnom nakon kratkog vremena ili najkasnije nakon rođenja prvog djeteta, došlo bi do formalnog sklapanja braka.

2) **Trajno nevjenčani brak** znači da se dulje vrijeme (katkad i cijeli život) živi u izvanbračnoj zajednici. Vjerojatno su i roditelji sporazumni s takvom odlukom svoje djece, čak se obave i pojedini predsvadbeni ili svadbeni običaji (prošnja ili zaruke - ovaj podatak potvrđen je samo u našim terenskim istraživanjima u nekim selima Pazarišta te u Donjem i Gornjem Sincu, u Pavlovcu i Dubokom Dolu (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Friščić et al., 1999:192; Kräusel, IEF rkp 218; UEA 1994). Čak i kada se nakon kraćeg ili duljeg vremena sklopi brak, to se ne čini stoga što to narod smatra važnim, već to nameću neki vanjski čimbenici (pritisak crkve i sl.)

Unutar ovih dvaju *tipova* nevjenčanog braka, pokušali smo iz svega navedenog izvući još neke pojedinosti o pravilima ponašanja takvih supružnika, i prema kazivanjima naših kazivača, ali i prema podacima iz literature i drugih izvora. Razlozi za takav način sklapanja braka katkad su sljedeći:

- a) **Nevjenčani brak iz ekonomskih razloga:** siromaštvo, izbjegavanje troškova svadbe u D. Sincu, Klancu i u Smiljanu (Friščić et al., 1999:192; Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ; Japundžić, 1935:196). O tome ima i općih podataka za Liku, bez preciznog navođenja lokaliteta: *Crkveno vjenčanje izostaje zbog troškova, svećenici su navodno mnogo naplaćivali za vjenčanje, kao i za krštenje djece* (Rajković, 1975:85).
- b) Crkveno vjenčanje namjerno se odgađalo da bi muška djeca iz te veze zadržala **pravo naslijeđa u majčinu rodu** (Rajković, 1975:85). Ovome bismo možda mogli pribrojiti već navedene podatke da su djeca dobivala prezime po majci, ali bez preciziranih podataka bi li to bio razlog za sklapanje nevjenčanog braka.
- c) **Nevjenčani brak iz ostalih razloga:** **nemar** (D. Sinac (Friščić et al., 1999:192), **maloljetništvo** (Mala Plana (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ) te pojedinačni spomenuti slučajevi zbog razlike u vjeri, odbijanja prosidbe, miraza, ljubavi prema djevojci, razlike u društvenom položaju, te korizme ili smrtnog slučaja.

Trajanje nevjenčanog braka također je moglo biti različito. Zabilježene su sljedeće mogućnosti, samo za pojedina mjesta:

- 1) **Trajno nevjenčani brakovi:** Čovići, Ličko Lešće, Sinac (Friščić et al., 1999:192); Oraovac (Rajković, 1975:88),
- 2) **Sklapanje legitimnog braka dulje vrijeme nakon zasnivanja bračne zajednice:**
 - a) **nakon 5 - 10 godina zajedničkog života:** Ličko Lešće (Friščić et al., 1999 :192),
 - b) **vrijeme nije precizno određeno - nakon duljeg vremena - Široka Kula i Lika uopće** (Rajković, 1975:85, 88); Popovača, Velika Plana - Pazarišta (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ),
 - c) **prije rođenja prvog djeteta:** Lešće, Sinac (Friščić et al., 1999:192) i
 - d) **nakon rođenja prvog djeteta:** Sinac (Friščić et al., 1999:192); Velika Plana, Muharev Brijeg (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Posebno su značajni podaci koji ukazuju da održavanje određenih predsvadbenih običaja, odnosno same svadbe bez zakonskog vjenčanja, daje legitimitet braku prema narodnom shvaćanju. Potvrde ovakva načina zasnivanja izvanbračne zajednice zasad su rijetke: Velika Plana, Popovača - Pazarišta (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ), Gornji Sinac - Gacka dolina (Friščić et al., 1999:192), Duboki Dol (UEA 1994), Pavlovac (Kräusel, IEF rkp 218), te bez preciznog navođenja lokaliteta (Rajković, 1975:85).

Ostali podaci o tome nisu precizni, te stoga niti sasvim pouzdani. Na temelju ovih podataka možemo samo pretpostaviti da samo održavanje predsvadbenih običaja i same svadbe (u reduciranom obliku) daje legitimitet braku, što bi bio zanimljiv relikv običajno-pravnog tradicijskog poimanja braka.

Osim podatka da se održi prošnja ili zaruke, ali ne i vjenčanje (iz Sinca u Gackoj dolini), nego supružnici žive u nevjenčanom braku, zanimljiv je i podatak, također potvrđen u Sincu, da se djevojka koja s momkom živi u njegovoj kući nakon što ju je on *prepeljal* (nakon odvođenja) ponaša *kao i prilikom nevjenčanog braka - kao supruga* (Friščić et al., 1999:192). Znači - pravi se razlika između života u *privremeno* i *trajno* nevjenčanom braku. To bi, dakle, bila potvrda da postoje dva različita tipa nevjenčanog braka, dvije kategorije života u izvanbračnoj zajednici.

Zanimljiv je i podatak iz Popovače u Pazarištima, koji također pokazuje razlike u odnosu prema crkvenom vjenčanju između trajno i privremeno nevjenčanog braka. Prema kazivanju Anke Jurčić, nekoliko mjeseci nakon što su curu *ukrali*, roditelji bi se u pravilu pomirili, obično ne bude svadba (rjeđe ipak može biti), ali je bilo obavezno vjenčanje u crkvi. Kod nevjenčanih brakova vjenčanje u crkvi obavi se neodređeno kraće ili dulje vrijeme nakon što je *ošla škrinja ili ormar* i život u takvoj izvanbračnoj zajednici smatra se normalnom pojavom (Duvnjak, 1996, Sem. r. - EZ FFZ).

Tek bi novim istraživanjima trebalo pomnije ispitati jesu li doista postojale te dvije kategorije, kako su se razlikovale i nazivale, te utvrditi njihovo rasprostranjenje na čitavom području Like, a potom i u drugim krajevima Hrvatske u kojima ima traga instituciji nevjenčanog braka.

Istraživanja razlika između tih dviju kategorija otežava i narodno shvaćanje da *bračni odnos počinje dolaskom djevojke u mladoženjinu kuću. Od toga časa ona se smatra udatom, a on oženjenim, bez obzira na koji je način brak sklopljen. Tako ih tretira i okolina* (Rajković, 1975:85).

Na budućim istraživačima ove pojave je da dobro pripremljenom upitnicom od kazivača zatraže precizan odgovor i isticanje razlika između ovih mogućih kategorija (koje su potvrđene u Lici, ali ne uvijek dovoljno jasno).

Možda će ovaj naš pokušaj da rasvijetlimo pojavu nevjenčanog braka na području Like dati poticaja za nastavkom sustavnijih istraživanja ove teme, i u Lici i u drugim hrvatskim krajevima.

LITERATURA I IZVORI

ANIĆ, Vladimir: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1998.

BOGIŠIĆ, Baltazar: *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slavena*, Zagreb, 1874.

BOŽIĆEVIĆ, Ivan: Običaji u Šušnjevju selu i Čakovcu, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 15, Zagreb, 1910, str. 204-254.

BRODNJAK, Vladimir: *Rječnik razlika između hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1992.

ČERNELIĆ, Milana: *Uloge i nazivi odabranih svatova u Bunjevaca*, Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1991.

ČERNELIĆ, Milana: Zadruga Rukavina-Jauci iz Smiljanskog polja kod Gospića, *Senjski zbornik* 26, Senj, 1999, str. 297-312.

ERDELJANOVIĆ, Jovan: *O poreklu Bunjevaca*, Beograd, 1930.

FRIŠIĆ, Marija, KLOPOTAN, Snježana, LASIĆ, Ines, MIJAKOVIĆ, Magdalena, ŠKRBIĆ, Nevena: Život mladih, pripreme za brak i sklapanje braka u Gackoj dolini, *Grad Otočac* 5, Gacko pučko otvoreno učilište Otočac, Otočac, 1999, str. 169-251.

GAVAZZI, Milovan: Pletenje svadbenog vijenca, u: *Vrela i sudbine narodnih tradicija*, Biblioteka znanstvenih radova, Zagreb, 1978, str. 44-53.

GELEŃIR, Josip i Jasenka: *Atlas ljekovitog bilja*, Prosvjeta, Zagreb, 1991.

HEĆIMOVIĆ-SESELJA, Mara: *Tradicijski život i kultura ličkog sela Ivčević Kosa*, Zagreb, 1985.

KOMOROVSKY, Ján: *Tradičná svadba u Slovanov*, Bratislava, 1973.

JAPUNČIĆ, Mile: *Taslak: rječnik sv. Roka*, Vlastita naklada, Zagreb, 1998.

JAPUNDŽIĆ, Marinka: Svatovski običaji. Smiljan (Lika), *Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu* 1, Beograd, str. 195-200.

PAVIČIĆ, Stjepan: Seobe i naselja u Lici, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 41, Zagreb, 1962.

RAJKOVIĆ, Zorica: Tradicijski oblici nevjenčanog braka kod Hrvata i Srba u svjetlu pojma "pokusni brak", Zagreb, 1985.

RASTEVČIĆ, V. A.: Nešto o pirnih običajih u Lici, *Etnografska istraživanja i građa* 2, Zagreb, 1940, str. 166-172 (pretisak: *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 35, 36, 37, Zagreb, 1845)s

SKOK, Petar: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 2, JAZU, Zagreb, 1972.

ŽAGAR, Marica: Svadbeni običaji u Žitniku u Lici, *Etnografska istraživanja i građa* 2, Zagreb, 1940, str. 159-165.

Arhivski i ostali rukopisni izvori

Skraćenice za označavanje arhivske i neinventirane građe pojedinih etnoloških institucija:

IEF = Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

ONŽO HAZU = Odbor za narodni život i običaje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb

EZ FFZ NR = Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu - noviji rukopisi

EZ FFZ Z = Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu - zadruge

Sem. r. - EZ FFZ = Seminarski rad - Etnološki zavod Filozofskog fakulteta u Zagrebu

UEA = Upitnice Etnološkog atlasa 3 i 4. Centar za etnološku kartografiju, Etnološki zavod, Filozofski fakultet, Zagreb, 1960.

BARIŠIĆ, Sanja: *Svadbeni običaji u Lici (sela ispod Plješivice)*, 1997, Sem. r. - EZ FFZ

BEKAVAC, Ana-Marija: *Svadbena povorka, tok svadbe (mjesto okupljanja i odlazak po nevjestu), sastav svatova, svatovske časti i njihovi nazivi i barjak*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: *Folklor iz Lovinca i okolice*, IEF rkp 271, 1955.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: *Folklor iz oklice Gospića*, IEF rkp 275, 1955.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: *Folklorna građa iz okolice Perušića i Otočca*, IEF rkp 276, 1955.

BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola: *Folklorna građa iz okolice Brinja i Josipdola*, IEF rkp 279, 1955.

- BONIFACIĆ ROŽIN, Nikola:** *Folklorna građa iz Donjeg Lapca i okolice*, IEF rkp 327, 1957.
- ČERNELIĆ, Milana:** *Zadruga Prpić — Grgajice u Kosovoj Buljimi na Krivome putu*, EZ FFZ Z 136
- DELORKO, Olinko:** *Folklorna građa iz Like (oklica Gospića i Ličkog Osika)*, IEF rkp 183, 1955.
- DUVNJAK, Jela:** *Predbračne i izvanbračne pojave, izbor bračnog druga i običaji do prosidbe (radni naslov)*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- GRČEVIĆ, Juraj:** *Kompolje, narodni život i običaji*, ONŽO HAZU sign. NZ 21, Zagreb, sa.
- IVANČAN, Ivan:** *Folklorna građa iz okolice Gospića*, IEF rkp 186, 1955.
- IVANČAN, Ivan:** *Folklorna građa iz doline Gacke i okolice Perušića*, IEF rkp 285, 1956.
- KRÄUSEL, Nada:** *Folklorna građa iz okolice Metka*, IEF rkp 218, 1955.
- KRÄUSEL, Nada:** *Narodni običaji, zagonetke, vjerovanja i liječenja iz okolice Otočca*, IEF rkp 288, 1956.
- MARAS, Josipa:** *Svadbene običaji u Lici (Čovini kod Smiljana)*, 1994-95, Sem. r. - EZ FFZ
- MAROHNIĆ, Denis:** *Svadbene običaji ogulinskog kraja (Ogulin i Drežnice)*, 1997, Sem. r. - EZ FFZ
- MIČANOV DIVJAK, Galja:** *Običaji oko sklapanja braka (Škare kod Otočca)*, 1984, EZ FFZ NR 46.
- NOŽINIĆ, Dražen:** *Običaji pri sklapanju braka (Stajnica i Križkamenica kod Otočca)*, 1987, EZ FFZ NR 95.
- PASCUTTINI, Vesna:** *Svadbene običaji Like (Trojvrh kod Josipdola)*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- SELIŠEK, Loreana:** *Svadbene običaji u selu Kosinjski Bakovac*, 1996, Sem. r. - EZ FFZ
- STEPANOV, Stjepan:** *Narodne pjesme iz Gacke doline (Lika)*, IEF rkp 239 N
- STEPANOV Stjepan:** *Narodne pjesme, priče, zagonetke, brojalice i praznovjerja iz Gacke doline (Lika)*, IEF rkp 333, 1958.
- STRUGAR, Helena:** *Svadbene običaji u selu Lovinac*, 1998, Sem. r. - EZ FFZ
- TOMLJENOVIĆ, Dragutin:** *Pastirski život i običaji u Velebitu*, IEF rkp 238, 1956.
- VEDRIŠ, Trpimir:** *Svadbene običaji u Perušiću sredinom 20. st.*, 1998, Sem. r. - EZ FFZ

Popis korištenih Upitnica Etnološkog atlasa s područja Like (zemljopisno od sjevera prema jugu); najprije će se navoditi broj upitnice iz 3. sveska, a zatim broj upitnice iz 4. sveska:

1. UEA 268, 347: Gornji Bertovići (Ogulin).
2. UEA 267, 348: Skradnik (Ogulin).
3. UEA 269, 349: Latin (Ogulin).
4. UEA 266, 350: Sabljaci (Ogulin).
5. UEA 321, 175: Jezerane-Crnac (Ogulin).
6. UEA 1496, 1046: Blata (Ogulin).
7. UEA 2209, 1742: Stajnica (Brinje).
8. UEA 410, 256: Lučani (Brinje).
9. UEA 441, 281: Zapolje (Otočac).
10. UEA 1655, 1217: Saborsko (L. Jasenica).
11. UEA 1992, 1512: Podum (Otočac).
12. UEA 183, 53: Krasno (Otočac).
13. UEA 178, 55: Kuterevo (Otočac).
14. UEA 23: Ličko Lešće Vrelo (Otočac).
15. UEA 420, 266: Kosinjski Bakovac (Gospić).
16. UEA 452, 293: Krš (Kosinj).
17. UEA 306, 164: Ramljani (Otočac).
18. UEA 22, 507: Plitvički Ljeskovac.
19. UEA 305, 165: Gornje Vrhovine (Otočac).
20. UEA 322, 176: Ličko Petrovo Selo (Bihać).
21. UEA 215: Trnovac (Korenica).
22. UEA 748, 579: Korenički Ponor (Korenica).
23. UEA 1804, 1368: Tuk (Korenica).
24. UEA 1007, 817: Frkašić (Korenica).
25. UEA 743, 574: Donji Jošani (Korenica).
26. UEA 742, 573: Pečani (Korenica).
27. UEA 668, 500: Bunić (Korenica).
28. UEA 4, 24: Ivčević Kosa (Perušić).
29. UEA 506, 325: Pocrnici (Perušić).
30. UEA 5, 25: Kaniža (Perušić).
31. UEA 1699, 1263: Jagodnja (Gospić).
32. UEA 2378, 2055: Klanac (Gospić).
33. UEA 2009, 1513: Bužim (Gospić).
34. UEA 1689, 1252: Brezovo Polje (Gospić).

35. UEA 2010, 1514: Ostrvica (Lički Osik).
36. UEA 654, 481: Baške Oštarije (Karlobag).
37. UEA 653, 480: Brušane (Gospić).
38. UEA 953, 788: Ribnik (Gospić).
39. UEA 1891, 1466: Vrebac (Gospić).
40. UEA 1993, 1511: Mogorić (Medak).
41. UEA 652, 479: Medak.
42. UEA 787, 635: Srednja Gora (Udbina).
43. UEA 1680, 1244: Ondić (Udbina).
44. UEA 1698, 1264: Udbina.
45. UEA 1749, 1318: Vis. Bukovec (Udbina).
46. UEA 1006, 816: Nebljusi (Donji Lapac).
47. UEA 1008, 818: Dnopolje (Donji Lapac).
48. UEA 1280, 1026: Doljani (Donji Lapac).
49. UEA 359, 210: Donja Suvaja (Srb).
50. UEA 360, 212: Lički Osredci (Srb).
51. UEA 965, 804: Mazin (Gračac).
52. UEA 1027, 860: Bruvno (Gračac).
53. UEA 875: Rudopolje (Gračac).
54. UEA 1276, 1022: Vranik (Gračac).
55. UEA 1249, 987: Sv. Rok (Lovinac).
56. UEA 1009, 819: Štikada (Gračac).
57. UEA 1994, 1510: Duboki Dol (Gračac).
58. UEA 1787, 1044: Velika Popina (Gračac).
59. UEA 1122, 899: Glogovo (Gračac).
60. UEA 1786, 1045: Zrmanja Vrelo (Gračac).

Na kraju bismo se željele posebno zahvaliti prof. Milani Černelić, bez čije inicijative i upornosti ne bi bilo ovih radova. Ona nam je dala priliku da se okušamo u usporedbi podataka koje smo prikupile na terenu s ostalom građom relevantnom za teme kojima smo se bavile i pokušamo dati njihov sintetski pregled. Pritom nas je sugestijom, primjedbama, a često i vlastitom intervencijom u naše tekstove, usmjeravala na kritičko prosuđivanje našega rada, kao i izvora kojima smo se služile. Za mlade ljude, koji su tek početnici u znanstvenom pristupu struci, ovakva susretljivost i osobni angažman su dragocjeni i veliko su ohrabrenje i poticaj za daljnji rad.

COMMON-LAW MARRIAGE

Summary

After a thorough critique of the sources and attempts of a more precise definition of the term common-law marriage the author observes this phenomenon in the correlation with related topics: trial marriage and irregular ways of marrying, with which the institution of common-law marriage is closely connected. The phenomenon of common-law marriage is characteristic for the major part of Lika. Insufficiently reliable, precise and clear data, and diversity in details, make a more precise categorisation as well as definition of the term Common-law marriage difficult.

After the analysis of the data the author has singled out two types of common-law marriage and marked them as:

1. **Temporary common-law marriage**, which would be a marriage entered after the agreed taking away of the girl, regardless the reason for such a way of marrying; when parents accept the situation, mostly after a short period of time or after the birth of the first child the latest, a formal marriage is contracted;
2. **Permanent common-law marriage**, in which the couple through a longer period of time (sometimes for life) live in extramarital relationship; it seems that the parents agree to such a decision of their children, sometimes some pre-marital or wedding customs are performed as well.

Thus, according to the folk understanding performance of certain pre-marital customs, and even the wedding itself without legal wedding, gives the marriage its legitimacy, so it could be presumed that it is the relict of the customary legal traditional concept of marriage. Due to the insufficient reliability of all available data, confirmations of this way of entering a marriage are rare at present.

A more thorough data analysis still makes it possible to, at least partly, shed some light on the problems related to this phenomenon and raises a range of new questions that will have to be taken into consideration in future research. This research should precisely define whether really there existed these two categories of common-law marriage, how they differed and how they were called, as well as determine their spread over the whole area of Like, and then in other parts of Croatia where there are traces of the institution of common-law marriage.

Translated by Snježana Ivanović

Keywords: wedding customs / common-law marriage / Lika